

Notícies bibliogràfiques

Elisabet GIRALT. *Antic Testament interlineal hebreu-català: Gènesi.* Estudi introductor i revisió científica per Joan Ferrer. Barcelona: Institució Evangèlica de Catalunya; Girona: Universitat de Girona, 2012. 178 p.; 24 cm. ISBN 978-94-8458-403-2. (Bíblia Interlineal Catalana)

Aquest volum continua el projecte iniciat per Pau Sais (†) i Samuel Sais i que va veure el primer fruit amb la publicació l'any 2010 del *Nou Testament grec-català*. En el cas d'aquest primer volum de l'Antic Testament, es presenta el text masorètic de la Bíblia hebrea vocalitzat i amb accents, amb la indicació de capítols i versets, i dividit en perícopes precedides del corresponent títol en català.

Els ajuts per a l'estudiant del text són diversos i molt útils. En el cas de les formes verbals hebrees, a l'esquerra de la forma i en lletra volada s'indica la rel verbal quan aquesta no apareix completa i amb els tres radicals en el mateix ordre en la forma verbal del text (independentment que hi hagi consonants prefixades o sufixades). A continuació (a l'esquerra, seguint l'ordre de l'hebreu) s'indica, també en lletra volada, el tema verbal, excepte en el cas del qal, i el mode, excepte en el cas de l'infinitiu, l'indicatiu, el jussiu i el cohortatiu. Algunes notes a peu de pàgina —molt escasses— analitzen altres detalls del text hebreu, com l'existència de nun paragògica o el sentit d'alguna paraula.

A sota de cada paraula hebrea s'indica la versió literal. En aquesta traducció, mots afegits per aclarir el sentit del text van escrits en cursiva.

La disposició del text és clara i còmoda, i la tipografia, llegidora i correcta, excepte pel que fa a la posició de les vocals respecte de les consonants d'àlet i

reix, ja que no queden alineades respecte al pal vertical de la consonant, com convindria, defecte que es troba en diverses fonts hebrees. És fàcil tapar la traducció al català de cada línia amb un regle, punt de llibre o paper mentre s'intenta traduir el text hebreu i, en un segon moment, destapar-lo per comprovar si s'ha traduït correctament i resoldre els dubtes que hagin pogut sorgir.

La introducció, a més de presentar amb tot detall les característiques, que acabem de resumir, d'aquest text interlineal, orienta l'estudiant sobre les obres lexicogràfiques i gramaticals que el poden ajudar en la seva tasca de traductor. S'hi diu que el text és el de la *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, 5a edició, però la vocalització del tetragrama mostra que això no és així (no coincideix amb la vocalització de cap de les edicions de la BHS, ni tan sols del manuscrit de Leningrad); convindria que en les edicions dels pròxims volums els autors aclarissin quina edició reproduïen (suposem que és la Bíblia rabínica o *Miqra'ot Gedolot* de Vilna de 1893, a través de l'edició electrònica de la Judaic Classics Library, de Davka), encara que això no té gairebé importància per a la finalitat d'aquests textos d'ensinistrar el lector en la comprensió i traducció de text bíblic. D'altra banda, convindria corregir la indicació «*Biblia Hebraica Stuttgartensia (Editio quinta emendata)* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1977 i 1997)» (p. xi), que podria fer pensar que la 5a edició fou impresa el 1977 per primera vegada i posteriorment el 1997; en realitat, la del 1977 és la primera edició, i la del 1997, la cinquena.

Ens sembla un volum fet amb molta cura i no hi hem sabut trobar errors significatius (de menors, només els de detall indicats més amunt) i ni tan sols se'ns acuden propostes per a millorar els pròxims volums que es puguin fer seguint el mateix mètode. El recomanem, doncs, ben convençuts, a tota persona que vulgui estudiar l'hebreu bíblic o repassar els seus coneixements de la matèria. Malgrat tots els ajuts electrònics de què podem disposar avui dia, cal reconèixer que un simple llibret imprès en paper com aquest, acompanyat d'una bona gramàtica i un bon diccionari, són instruments més que suficients per a adquirir un bon nivell d'hebreu bíblic; de fet, des del punt de vista pedagògic, els programes informàtics tenen el defecte que ens donen tota la feina feta i ens poden estalviar l'esforç, mentre que treballar amb el mètode que se'ns proposa en aquest volum ens obliga a fer l'esforç necessari que demana un aprenentatge eficient.

PERE CASANELLAS
Corpus Biblicum Catalanicum
pere.casanellas@b-j.cat

***Càntic dels càntics de Salomó*. Edició i traducció de Narcís Comadira i Joan Ferrer. Edició bilingüe. Barcelona: Fragmenta, 2013. 146 p.; 21 cm. ISBN 978-84-92416-73-8. (Sagrats i Clàssics; 8)**

El nucli d'aquest volum està constituït per una nova traducció del Càntic dels Càntics feta pel poeta i pintor Narcís Comadira a partir d'una versió literal de l'hebreu elaborada pel biblista Joan Ferrer. Acompanyen la versió catalana, situada en les pàgines imparelles, l'original hebreu, a les pàgines parelles, i vuit dibuixos de Narcís Comadira. Precedeixen la traducció una introducció de Narcís Comadira, com a traductor, i una altra de Joan Ferrer, com a biblista, i tanca el volum un breu comentari al text del Càntic («Assaig de lectura»), de Joan Ferrer. D'això se'n desprèn que el títol del volum no és gaire adequat: hi falta l'esment de parts importants de l'obra, és a dir, les dues introduccions i l'assaig final, i hi sobra la indicació sobre l'«edició» del text. De fet, ens sobta que a la pàgina 20 s'insisteixi en aquesta suposada edició: «El llibre del Càntic dels Càntics, que *editem*, traduïm i comentem en aquest volum [...]». De fet, el text hebreu que es publica no és més que una còpia del text masorètic (no se'ns indica exactament quina versió: suposem que es tracta de la Bíblia rabínica o *Miqra'ot Gedolot* de Vilna de 1893, obtinguda de l'edició electrònica de la Judaic Classics Library o d'algun altre programa de l'empresa Davka) i no hi veiem cap element, com seria, per exemple, un aparat crític proposant-hi correccions, que justifiqui parlar de *edició* en sentit filològic.¹ De fet, ni quan la traducció no es basa en el text masorètic (copiat a la pàgina esquerra) sinó en una proposta de correcció, el lector no n'és advertit: així passa, per exemple, en la traducció «per a les meves carícies» (7,10), que correspon al text corregit (al nostre entendre, encertadament) לְדָדַי, mentre que la traducció del text masorètic לְדָדַי és «per al meu estimat».

Comadira ens explica en la seva breu introducció («Escriure's el Càntic») el procés que ha seguit en la traducció i alguns dels problemes que se li han presentat i com els ha resolt. El traductor només té algunes nocions d'hebreu i, per tant, ha partit d'una traducció literal que li ha facilitat Ferrer. Ha consultat diverses traduccions, entre les quals tres de catalanes, però no, intencionadament, les de fra Luis de León, Jacint Verdaguer i Carles Riba, perquè no

1. De fet, no és el primer volum de la col·lecció «Sagrats i Clàssics» en què veiem que es fa un ús abusiu del mot *edició*; vegeu la nostra recensió del *Llibre de la Creació*, «edició i traducció de Manuel Forcano» (vol. 6 de la col·lecció), en *Enrahonar. Quaderns de Filosofia*, 54 (2015), p. 154-155 i 157. N'hi ha versió en línia: <<http://revistes.uab.cat/enrahonar/article/view/v54-casanellas>>.

volia que l'influïssin. Explica la seva interpretació del Càntic i d'acord amb això justifica algunes de les opcions de traducció que ha adoptat.

Ferrer escriu una breu (13 pàgines) introducció clàssica al Càntic dels Càntics: sentit del títol, situació entre els altres llibres bíblics, autoria, contingut del llibre, estructura, interpretacions que se n'han fet, etc., amb una bibliografia final.

La traducció, al nostre entendre, constitueix l'aportació més important del volumet (potser per això el títol s'ha oblidat d'esmentar les altres parts del llibre). No en podem fer una anàlisi detallada. Com a terme de comparació hem escollit la versió segurament més difosa actualment, la de la Bíblia Catalana Interconfessional (BCI), i ens limitem a continuació a exposar alguns dels elements que ens han aparegut més destacats en fer aquesta comparació. El traductor qualifica la versió de la BCI d'«un pèl massa freda» (p. 7). Un dels elements que deuen contribuir a fer la que comentem menys freda és que Comadira ha convertit en divuit casos comparacions de l'original hebreu en metàfores impures (4,3^{x2}.5.11.13^{x2}; 6,5.6.7; 7,2.4.5.6.8.9^{x2}.10; 8,10; la BCI també fa aquesta conversió, però només en onze casos: 4,2.3; 5,12.13^{x2}; 6,6.7; 7,6.8.10; 8,10; quan en l'original hebreu hi ha metàfora, tant Comadira com la BCI les mantenen, només amb dues (5,11; 8,6) i una (7,5) excepció, respectivament). En el vocabulari, trobem especialment encertades algunes opcions de Comadira, com *preciosos -osa* traduint l'hebreu יָפָה/יָפָה en frases com «I que n'ets, de preciosa, amiga meva» (1,15; 4,1). O bé la traducció de שושנים com a metàfora dels llavis de la noia per «lliris vermells» i no simplement per «lliris», ja que aquest nom, sense cap afegit, s'associa normalment al lliri blanc. Ens sembla millor «La figuera madura les seves figues tendres» (2,13; Comadira) que «Despunta el fruit verd de la figuera» (BCI), o bé «Bresca que regalima són els teus llavis» (4,11; Comadira) que «Els teus llavis, esposa, destil·len nèctar» (BCI). I també millor «una copa perfecta» (7,3; Comadira), que «una copa rodona» (BCI: com si es contraposés a una copa quadrada!); «els safareigs d'Heixbon» (7,5; Comadira), que «els estanys d'Heixbon» (BCI).

En alguns altres casos, pocs, ja no trobem les equivalències de lèxic tan encertades: així מְתַרְפֶּקֶת 'recolzada', traduït per «abraçada» (8,5), o כְּמוֹצֵאָתָּ שְׁלוֹם 'com aquella que troba la pau', traduït per «la que guarda la pau» (8,10).

Comadira té cura especial del ritme i el paral·lelisme, i això de vegades el porta —cosa que no sempre ens plau— a prendre's certes llibertats enfront de l'original hebreu, com traduir תַּפּוּחִים 'pomes' per «tortades de poma»: «Retorneu-me amb pastissets de panses, / restabliu-me amb tortades de poma» (2,5); afegir algun mot en la traducció (que escrivim a continuació en cursi-

va): «¡Bresca que regalima són els teus llavis, / *germana meva*, esposa meva!» (4,11); «Les teves dents / són un ramat d'ovelles *esquilades*» (6,6). També canvia de vegades el nombre dels substantius: «jardí» en lloc de «jardins» (4,15; 8,13), «poblet» en lloc de «poblets» (7,12). La BCI tradueix literalment «El meu estimat és blanc i rogenic, / es distingeix entre deu mil» (5,10) i Comadira en dona la seva interpretació: «El meu amic és resplendent, ple de vigor, / sobresurt entre deu mil»; semblantment: «negres com el corb» (5,11; BCI), «més negres que els corbs» (Comadira); «un ramat de cabres / que baixen de Galaad» (6,5; BCI), «un ramat de cabres / que tresca per Galaad» (Comadira). En la descripció del cos de la noia de 7,2-7, que comença pels peus i va pujant, Comadira reordena el text, ens sembla que innecessàriament, i situa la descripció del cap (v. 6) abans de la dels ulls i el nas (v. 5). En 2,7; 3,5 i 8,4 creiem més adequada la traducció de la locució conjuntiva temporal hebrea כִּי עַד per «fins que» que no pas per «si no»: «no deixondiu el meu amor, / *si no* en té ganes» (Comadira), «no desvetlleu l'amor, no el desperteu, / *fins que* ell mateix ho vulgui» (BCI; versió més literal també en la primera de les dues línies).

En 7,9 la forma verbal וַיִּהְיֶינָה és clarament jussiva, indica un desig o una ordre, i no sembla adequada la traducció per simple present de Comadira: «Són més sucoses que els raïms de vinya»; tampoc no ens hi agrada l'afegit de l'adjectiu *sucoses*; en aquest cas ens sembla millor la traducció, ben ajustada al text original, de la BCI: «Que els teus pits siguin per a mi com raïms d'una vinya».

Des del punt de vista de la crítica textual, creiem que Comadira (assessorat en aquest cas per Ferrer), l'encerta (almenys aquesta és la proposta del Committee of the Hebrew Old Testament Text Project dirigit per Dominique Barthélemy) en mantenir el mot hebreu מַרְקָבוֹת 'carros (de)' (6,12), que tradueix, però, en singular: «ara el desig se m'endú / com en *un carro de guerra*» (6,12); la BCI aquí, en canvi, no sabem en què basa la seva estranya traducció: «m'has embriagat amb la teva dolçor, / filla de noble nissaga». Llàstima que, a continuació (en aquesta mateixa frase), Comadira vagi per camins estranys en traduir amb el mot «guerra» els termes hebreus עַמִּי-נָדִיב 'Ammi-Nadib' o bé 'del meu noble parent'. En 7,10 el mot לְדוֹדִי «cap al meu estimat» en boca del noi no sembla tenir sentit; ens sembla millor la correcció simplement vocàlica (acceptada per Barthélemy i el seu comitè) לְדוֹדִי «per a les meves carícies» (Comadira), que la correcció del text consonàntic que implica la traducció de la BCI: לְדוֹדִיךָ «cap al teu estimat». En canvi, en 4,12 Barthélemy i el seu comitè proposen corregir (tenint en compte les versions antigues) גַּל 'ona' en גַּל

‘jardí’ i d’acord amb això caldria preferir la versió de la BCI: «Ets un jardí tancat, germana meva, esposa: / un *jardí* tancat, / una font segellada» a la de Comadira: «Ets un jardí tancat, germana meva, esposa meva, ets una *deu* tancada, una font segellada», que, a més, implica donar un nou sentit, no documentat, al mot hebreu en qüestió.

Amb això ja hem entrat en el camp complicat d’alguns mots (de vegades *apax legomena*) i frases de traducció discutida. No té sentit entretenir-s’hi, però no ens sabem estar de donar la nostra opinió sobre alguns punts. Ens sembla millor, segons el context, la traducció de אַפְרָיִן per «palanquí» (3,9; Comadira) que per «baldaquí» (BCI). La traducció de l’inici de 2,17 ens sembla en Comadira desencertada: «Quan s’alci l’oreig del vespre / i s’estenguin les ombres, / torna, amic meu»; el text no es refereix a l’hora del vespre, quan les ombres s’estenen, sinó a la matinada, quan fugen; literalment: «Fins que el dia respiri i les ombres fugin, torna...» En 8,9 el mot יִרְחֵב sembla tenir-hi el sentit de ‘merlets’, millor que el de ‘torre’ que hi dona Comadira: «Si fos una muralla, hi aixecaríem *una torre* de plata.»

En 1,7 la traducció omet els mots שֵׁשֶׁת אֲהָבָה נַפְשִׁי ‘la qui el meu cor estima’, suposem que per descuit.

En resum, creiem que des del punt de vista estilístic i literari es tracta d’una molt bona traducció, que cal tenir en compte, però que convindria ajustar-la més a l’original hebreu en alguns pocs llocs.

L’«Assaig de lectura» final de Ferrer és molt útil per a copsar, en una lectura de poques pàgines, el sentit de les diferents seccions del Càntic. Ferrer hi afegeix referències subtils del text a altres passatges significatius del text bíblic, referències que no crec que fossin en la ment del creador del poema, encara que no hi ha dubte que sí que formen part de la interpretació que posteriorment la tradició ha fet del Càntic (per exemple, se’ns hi diu que el «vine» de l’inici de 7,12, adreçat per la noia al noi, remet al «vés-te’n» de Déu a Abraham en Gènesi 12,1).

PERE CASANELLAS
Corpus Biblicum Catalanicum
pere.casanellas@b-j.cat